

olim de Broda, Theuricalli et Beniamini filii Judei et
 Scharnoch de Polavia et alter Judeus de Brna q' rator
 et p'visor p'septi Josue et hedu vsat. se esse dice
 bat. de centu et duodecim sexagenis g'ssors p'sent
 ita videlicet q' d'ci Judei plures terras aliquas s'p'as
 et aliquas no' s'p'as p'dco d'no Zmiloni redderunt
 affirmantes publica bona p'habita delib'atoe et in
 omni coactoe q' p'fat' d'ns Zmilo. et omes h'edes
 sui. ab ipis et omibz corp' h'edibz ab omni debito sine
 penit' absoluti. et q' nullas terras sup' ipm d'no Zmi
 lone. et h'edes ac bona ipi vniversa vsq' i hanc
 diem p'ori t'pe datas habeat. siquas eia' terras
 tales. antiqs d'ci Judei. corp' h'edes. et q'cuq' succes
 s'ores infut' demonstraret. ille casse essent et
 mortue omiq' cadent robore p'mittatis p'cc'o
 som' eia' nos. vidisse terras parates. Judicis et
 Jurator' de Polavia. inq'z continebat. q' Scharnoch
 corp' Judeus i manibz cora' ipis sic confess' se
 ratu' h're velle. q'q' p'notati. Josue et Beniamini
 cu' d'no Zmilone de Lerabit' ordinauit sup'
 debitis et h'is. q'buscuq' Andeus eia' mag'r vsat
 Epus Judeoz. cora' nos legit i Theurico h'is
 sig'is ebratica p' manu sua s'p'as. que p' ora'
 continebat matricam sup'dictam. qua' p'habiti Judei
 de ipoz bona volutate passisse dicentes. p' mi
 serunt bona fide sine dolo ipam p' se et h'edes

Benjamin, syn Žida Širnocha z Jihlavy, se zúčastňuje jistě finanční transakce; rychtář a městská rada se za oba zaručují. 1348 červen 11. Archiv města Brna. Foto Archiv města Brna.

ŽIDÉ A JIHLAVA V DOBĚ OD 15. DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Zdeněk Jaroš

Vyhnaní Židů v roce 1424 z Jihlavy znamenalo konec existence zdejší židovské komunity, ale zároveň i zásadní omezení jakýchkoliv styků i jednotlivých Židů usazených v okolí s obyvateli města. Navíc proti nim mluvila i dramatická doba, když Jihlava, jako významná vojenská pevnost, hrála důležitou roli v husitské revoluci. Je pochopitelné, že město se silnou vojenskou posádkou katolické strany a silně katolicky smýšlejícím obyvatelstvem si nedovolilo v této době žádný kontakt se Židy. Avšak v polovině 15. století už musela být Jihlava se svým stagnujícím hospodářstvím žádostivá židovského kapitálu. Na druhé straně královské město se svými trhy bylo pro židovské obchodníky přes všechny zákazy stále velkým lákadlem. Proto se sem, třebaže ve značně redukované míře, jistě snažili směřovat své obchodní a finanční operace, které byly ze strany Jihlavských vítány. To také potvrzují jediné dvě zachované informace z Jihlavy 2. poloviny 15. století. První se týká zápis ve III. městské knize (dále jen MK) z roku 1462, který potvrzuje jistou zahradu na Brtnickém předměstí jako propadlou zástavu v rukou židovského věřitele.¹ Ještě konkrétnější je jiný zápis z následujícího roku 1463 ve IV. MK. Ten zaznamenává výplatu zastaveného domu Joriga Diabola, který držel zástavním právem Žid Maistrilino a jeho nejmenovaná žena² (stával v Židovské ulici na dnes nezastaveném místě za rohovým domem Masarykovo náměstí 39 - Židovská 2). Oba zápisy dokládají, že nejméně v 60. letech 15. století opět v Jihlavě Židé půjčují finanční částky na zástavu, ačkoliv zde nebydlí. Držba obou majetků Židy nebyla dlouhodobá, protože v 70. letech jsou již objekty opět v křesťanských rukou. Také žádost krále Jiřího z Poděbrad (1458 - 1471) z března 1464 o zadržení Žida Jakuba směřovaná jihlavské městské radě je důkazem o jistém pohybu Židů ve městě.³ Třebaže se prameny nezmiňují o židovské účasti na trzích, dá se analogicky se situací v jiných moravských městech předpokládat.

Velmi málo dokladů o obchodních stycích Židů s Jihlavou existuje i ze 16. století. Avšak některé dokumenty nepřímou potvrzují jejich přítomnost ve městě. Tak třeba už v roce 1504 král Vladislav II. Jagelonský (1471 - 1516) znovu vypověděl Židy z Jihlavy.⁴ O dva roky později, v roce 1506, si dokonce Jihlavští vymohli na panovníkovi majestát o „osvobození od Židů na věčné časy“.⁵ Oba právní akty lze interpretovat jako skutečnost, že ve městě na přelomu 15. a 16. století žili nějací Židé.

Avšak Židé v 16. století asi neměli velkou chuť žít v královských městech typu Jihlavy. Zde byli jako nežádoucí konkurence nikým nechráněni a ve stálém nebezpečí před silně protižidovsky smýšlejícími měšťany. Proto se raději usazují na panstvích šlechty, která již velmi dobře chápala značný ekonomický přínos, jež jí přinášely židovské poplatky, a alespoň částečně židovské obyvatelstvo chránila. Právě z této doby máme již celou řadu dokladů o přítomnosti Židů v různých poddanských městech a místech Jihlavska. Tak například v roce 1554 je jmenován mezi obyvateli obce Ježená ležící na panství Trčky z Lípy Gira Ssid,⁶ v roce 1570 se uvádí v Telči pánů z Hradce Žid jménem Feytl,⁷ v roce 1582 jsou potvrzeni Židé v Polné, patřící tehdy také Hradeckým,⁸ atd.

Židé z okolních míst se však tehdy s chutí a úspěšně zúčastňují jihlavských týdenních a výročních trhů, což vyvolávalo velkou nevoli místních obchodníků a řemeslníků. To je patrné ze zachované stížnosti devíti jihlavských kramářů z roku 1576 městské radě, ve které si stěžují na chování Židů na trzích a jejich nedovolený podomní obchod, jenž kramáře citelně poškozuje.⁹ Stížnost dokonce specifikuje, že se jedná o Židy z Třeště a Batelova, což přímo dokládá existenci tamějších židovských komunit. Někdy však mají židovští obchodníci mocné ochránce. Tak třeba v roce 1593 žádá tehdejší hejtman jindřichohradeckého panství jihlavskou městskou radu, aby dovolila prodávat Židu Lazarovi jeho zboží na jihlavských trzích.¹⁰ Z konce 16. století se zachovala ještě jedna zajímavá zpráva, která ve své době dosti vzrušila jihlavskou veřejnost. Jednalo se o pokřtění jistého Žida dne 16. 2. 1592 v jihlavském chrámu sv. Jakuba.¹¹

Také období 17. století je ve vztahu Židů a Jihlava prakticky pro nedostatek informací pramenně sterilní. V první polovině tohoto věku jistě lze nedostatek jakýchkoli zpráv přičíst na vrub rokům všeničící třicetileté války a rekatolizace města. Proto první zpráva týkající se Židů v Jihlavě z tohoto století pochází až z roku 1648(?). Je jí povolení, kterým jihlavská městská rada dovolila Židu Jáchymu Schwabovi zdržovat se výjimečně tři dny ve městě.¹² Pro závěr století jsou židov-

ské návštěvy Jihlavy, především trhů, doloženy zachovanými rejstříky židovského mýta z let 1688 - 1689 a 1696 - 1699.¹³ Dokladují však poměrně malou frekvenci těchto vstupů.

Na začátku 18. století, podle nařízení z 18. 5. 1709, byly v moravských městech stanoveny obecné poplatky pro vstup Židů na trhy.¹⁴ V Jihlavě činil od roku 1725 poplatek za vstup Žida do města 15 krejcarů, později se taxa zvýšila na částku 17 krejcarů. Navíc mohli vstupovat do města pouze od západu, branou Matky Boží, a nesměli zůstat ve městě přes noc. Židé proto přenocovali na Panenském předměstí před branou, ve známém zájezdním hostinci Na holubníku.¹⁵ Všechna tato nařízení byla součástí tvrdé protižidovské politiky doby Karla VI. (1711 - 1740) a Marie Terezie (1740 - 1780). Avšak již v posledních letech vlády jmenované císařovny a především za vlády jejího syna Josefa II. (1780 - 1790) dochází k určitému uvolnění, vyvolanému pragmaticky uvážlivými merkantilisty. Tak třeba někteří židovští podnikatelé a obchodníci dostávají výjimečné povolení ke stálému pobytu v moravských královských městech. Prvním v Jihlavě, kdo takovou výjimku dostal, byl v roce 1780 Nathan Pinkas, kterému bylo povoleno zřídit zde hlavní sklad tabáku své firmy¹⁶ (jeho dcera Malka v roce 1785 dokonce konvertovala). Na konci 18. století přibývají další, třebaže jsou stále ještě výjimkou. Tak v roce 1795 žije v Jihlavě Izák Kern a ve stejném roce získává povolení jihlavského městského magistrátu k výrobě knotů Jakob Liechtenstern.¹⁷

Významnou židovskou osobností přelomu 18. a 19. století v Jihlavě byl Johann Bondy, který zde zemřel 9. 1. 1809. Do jihlavské historie vstoupil založením nejstarší zdejší židovské chudinské nadace, vzniklé na základě jeho testamentu z roku 1808. Výnos nadace 65 zlatých a 22 krejcarů byl určen chudým Židům v Třebíči, Velkém Meziříčí a Brtnici. Zajímavé bylo, že jednou šestinou výnosu pamatoval na křesťanské chudé v Jihlavě.¹⁸

Ve druhém desetiletí 19. století se dokonce objevují první Židé i mezi studenty jihlavského gymnázia. V roce 1816 je to Moric Lichtenstern, syn výše uvedeného výrobce knotů, a v roce 1820 Moric Baruch, pozdější významný představitel jihlavské židovské náboženské obce.¹⁹ Avšak všichni uvádění Židé jsou stále výjimkou ve městě. Vždyť ještě v roce 1837 žilo v Jihlavě z celkového počtu 15 843 obyvatel jen 17 Židů.²⁰ V této době stále ještě platí ve všech královských městech tvrdá protižidovská opatření. Tak v roce 1840 byli pro nelegální pobyt v Jihlavě vypovězeni Jakob Kohn z Jemnice, Kopperl z Třeště a Weissenstein z Brtnice nebo v roce 1841 je vyhnán z města židovský obchod-

ník Salomon Schön, který se bez povolení zdržoval několik dnů v krčmě Izáka Lederera.²¹

Poznámky

- 1) Christian d'ELVERT, *Zur Geschichte der Juden in Mähren und Oesterr-Schlesien*, Brünn 1895, s. 94.
- 2) Státní okresní archiv (SOKA) Jihlava, fond Městská správa Jihlava do roku 1848 (MS Ji do r. 1848), odd. Úřední knihy a rukopisy č. 1, Městská kniha IV, fol. 158b -1.
- 3) Tamtéž, Inventář sv. 1, Listiny č. 158.
- 4) Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, s. 47.
- 5) Tamtéž, s. 47.
- 6) Anton ALTRICHTER, *Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel*, Iglau 1924, s. 90.
- 7) Jan TIRAY, *Vlastivěda moravská. Telecký okres*, Brno 1913, s. 82.
- 8) SOKA Jihlava, fond Polná, Stadt und Grundbuch von Jahre 1562, kniha č. 1.
- 9) Ch. d'ELVERT, *c.d.*, s. 198.
- 10) SOKA Jihlava, Zlomky starých registratur III 3.
- 11) Martin LEUPOLD von Löwenthal, *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402-1607)*, herausgegeben von Christian d'Elvert, Brünn 1861, s. 53.
- 12) SOKA Jihlava, Zlomky starých registratur III 3.
- 13) Tamtéž, II C 7, Rejstříky židovského mýta 1688-9, 1696-9.
- 14) Zdeněk JAROŠ, *Židé v Jihlavě*. In: Mladý Gustav Mahler a Jihlava, Jihlava 1994, s. 57.
- 15) Ch. d'ELVERT, *c.d.*, s. 367.
- 16) Karl MEISEL, *Židé v Jihlavě*. In: Jihlava město a okolí, Jihlava 1933, s. 79.
- 17) Tamtéž, s. 79.
- 18) Edmund PRUSIK, *Die Gemeinde Iglau und ihr Wirken in der Jahren 1865 - 1889*, Iglau 1890, s. 111.
- 19) Karl Ritter von REICHENBACH, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau*. III. Teil. In: 53. Programm des k. k. Staatsgymnasiums in Iglau, Iglau 1903, s. 14.
- 20) K. MEISEL, *c.d.*, s. 79.
- 21) Tamtéž, s. 79.

THE JEWS AT JIHLAVA IN THE PERIOD FROM THE 15TH TO THE HALF OF THE 19TH CENTURY.

The connections between the Jews and the town citizens were strongly limited after the eviction of the Jews from Jihlava in 1424. Only two saved records prove some Jewish activities during the 15th century. The first record documents a garden on the town outskirts of Brtnice to be a Jewish property, the second a house on the Židovská-street to be a property of a Jew named Meistrlin. The Jewish participation on the economy of Jihlava was insignificant during the next three centuries. Only the proved participation of the Jewish merchants on the week's and annual Jihlava-fairs, giving cause for the local-merchants' and craftsmen's displeasure, is worth to be mentioned. For example a complaint of the Jihlava-shopkeepers from 1576 documents the presence of such unwelcome competitors. The right for Jews to participate on some trading transactions was an exception. For instance the Jew Lazar was allowed to take part in the fairs in 1593 and Jachym Schwab was allowed by the town council to stay in the town in 1648 (?). Other strict anti-Jewish measures date to the 18th century, to the period of the reign of Charles VI. (1711 -1740) and Maria Theresa (1740-1780). After 1709 the Jews payed for the admission to the town 15 kreutzers, later 17 kreutzers. They were allowed to enter only through the gate „Matky Boží“ and were not allowed to stay here overnight. Only at the end of this century certain changes were carried out. In terms of them and in the interest of the state some Jewish entrepreneur were exceptionally granted with the permission of the permanent residence at Jihlava. Nathan Pinkas received this permission in 1780, Izak Kern and Jakob Lichternstern in 1795, other permissions were granted later. At the beginning of the 19th century Johann Bondy initiated even an endowment for the paupers of Jihlava. The first Jewish name, Moric Lichternstern, among the students of the gymnasium (lyceum) occurred in 1816 and Moric Baruch in 1820. However these cases still represented mere exceptions, we have to remember there were living still only 17 of the Jews at Jihlava in 1837. The strong anti-Jewish measures were valid also at Jihlava up to the year 1848.

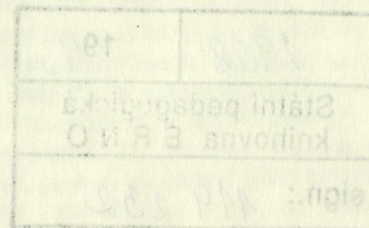
EDICE JUDAIKA

svazek

2

HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě

Tomáš Pěkný

SEFER
PRAHA
1993

V průběhu 90. let vydal král také několik významných nařízení, v nichž se pokusil na jedné straně zamezit židovský obchod se zbožím*, na straně druhé určit židovskému a křesťanskému obchodu s penězi* zřetelná pravidla. Reagoval tak na usnesení zemských sněmů, která kromě toho, že formálně povolovala existenci nežidovského úvěru, se pokoušela nepokrytě zlikvidovat úvěr židovský (podrobněji viz II/4). Panovníkovy reglementace vyvolaly velký odpor ve městech, která opakovaně žádala, aby Židé byli vyhnáni. O těchto žádostech muselo být jednáno na zemském sněmu r.1501, ale naděje, že budou prosazeny, byly malé: na jaře toho roku totiž král v Olomouci potvrdil výsady udělené Židům jeho předchůdci a nyní požadoval, aby se sněm k němu připojil. Sněm, kterého se zástupci měst pro rozepře s pány a rytíři nezáčastnili, mu vyhovět a vydal usnesení, v němž se žádá, aby „Židé zachováni byli v koruně České beze všech nátlakův a vytištění ze země, jakož jsou byli za starodávních časův zachováni beze všeho zmatku na věčné a budoucí časy“. Obyvatelé ghatt měli odvádět ročně „znamenitý plat“ 500 kop grošů královské komoře a „ježto jsou prve toho třetinu nedávali a neplatili“, neměli být nuceni k žádným dalším platbám (Bondy—Dvorský, I).

Ve sněmovním usnesení byla rovněž deklarována zásada, podle níž nemá být za provinění jedince trestána celá židovská obec. Právě tato zásada však byla brzy několikrát porušena. Ukázalo se, že v moci panovníka je uchránit Židy jen jako celek, a to ještě jen tehdy, nepřidaly-li se k protizidovskému tlaku měst i stavy. Takových případů nebylo ovšem málo: docházelo k tomu vždy, když se král pokusil svou pravomoc nad regálem upevnit. V důsledku těchto okolností bylo právní postavení židovských obyvatel stále povážlivější. Ti chudší zůstávali pod ochranou krále (který ovšem o ně příliš zájmu neměl), bohatým nutily svou ochranu stavy i města. Ať se však rozhodli jakkoli (někteří platili úplatky tam i tady), ocitli se, jako mnohokrát v dějinách, mezi nepřátelými stranami. „Drželi-li s Pražany, zatýkali je na venkově, drželi-li s vyššími stavy, vypovídali je z měst.“^{1/} Pokud sloužili šlechtě,

došlo za Ferdinanda I. Eventuální uvolnění tohoto svazku (vyvázání jednotlivých židovských rodin z královské pravomoci) bylo pak — stejně jako v dobách dávnějších — účinným a praktickým prostředkem k získání a udržení králových přívrženců. Srv. V. Pešák, *Židovská berně v Čechách r.1527—1529*, RdŽ VII/1935 (dále jen: Pešák).

^{1/} J. Čelakovský, *Příspěvky k dějinám Židů v době Jagelonské*, Časopis českého musea LXXII/1898 (dále jen: Čelakovský). Jde o klasickou studii k problematice.

považovali to měšťané za zradu, a to jen zvyšovalo jejich nepřátelství, jež bylo — ve stále stoupající míře — motivováno i hospodářsky.

Tak jako v jiných zemích, museli Židé i u nás v té době hledat jiný zdroj obživy než obchod s penězi* a snažili se prosadit v naturálním obchodu a v řemeslech. Jejich možnosti v těchto oborech byly ovšem i nadále vázány řadou těžkých omezení (obchod se zbožím jim byl v 90. letech znovu de facto zakázán), a tak byli nuceni hledat nové, často značně riskantní cesty, jak těmto omezením čelit. Přes všechny překážky se postupem času dokázali vymanit z nejostřejší ekonomické izolace a začali důrazněji konkurovat nežidovským obchodníkům a řemeslníkům. Proto i u nás byly hlavní protizidovskou silou městské obce, proto i tady vystupovaly nejostřeji cechovní korporace, které užívaly někdy prostředků ne právě nejčistších (různá udání, obvinění z rituálních vražd*, z hanobení křesťanských symbolů apod.). Docházelo k pogromům a právě za vlády Vladislava Jagellonského se městům často podařilo získat od krále povolení k vyhnání židovských obyvatel.

Tak byli r.1504, pouhé tři roky po vyhlášení olomouckého ediktu, nuceni s královým souhlasem opustit „na věčné časy“ Plzeň a byli znovu vypovězeni z Jihlavy. O rok později došlo k tragédii v Českých Budějovicích. Město se snažilo Židy vyhnat už několik let a král je bral v ochranu až do chvíle, kdy je měšťané obvinili z rituální vraždy a torturou si na několika z nich vynutili doznání. V zimě 1505—6 bylo, bez slyšení u komorního soudu, upáleno dvacet čtyři Židů a ostatní nečekaně z města vyhnáni. Mnozí zahynuli na útěku, majetek všech byl rozkraden. Vladislav pak udělil městu majestát, kterým ho „na věčné časy“ od Židů osvobodil. Už před tím si vymohli takové „osvobození“ měšťané v Karlových Varech (1499), v tradičně protizidovském Chebu* (1502), v dalších letech v Lounech (1508), opět v Jihlavě (1506) a v dalších moravských obcích, v Chomutově (1517) atd. Do řady měst se mohli Židé postupně zase vracet, někteří ale zůstávali raději na panstvích šlechticů.

V tažení proti židovské konkurenci nezůstala pozadu ani pražská města, pobouřená usnesením sněmu r.1501. Hned následujícího roku se snažilo zakázat Židům pobyt, povolený už Karlem IV., Nové Město, roku 1507 si vymohly vyšší stavy spolu s městskými radami na králi povolení, aby „v Čechách, na Moravě, ani ve Slezsku židů nebylo“. Král souhlasil, vymínil si však (snad aby získal čas) jednoroční odklad. Jeho souhlas přijali Staroměstští „s velkým potěšením“ a usnesli se, aby ten, kdo by se za Židy veřejně či tajně přimlouval, „i s nimi města byl prázden“ (Tomek, VIII). Ještě než vypršela lhůta, začali se Židé stěhovat a většina se usazovala na panských statcích, kde byli ze známých

Tomáš
Pěkný

HISTORIE ŽIDŮ

v Čechách
a na Moravě

SEFER
PRAHA
2001

zemských sněmů, která se kromě toho, že formálně povolovala existenci nežidovského úvěru, pokoušela nepokrytě zlikvidovat úvěr židovský (podrobněji viz II/4). Panovníkovy reglementace vyvolaly velký odpor ve městech, která opakovaně žádala, aby Židé byli vyhnáni. O těchto žádostech muselo být jednáno na zemském sněmu r. 1501, ale naděje, že budou prosazeny, byly malé: na jaře toho roku totiž král v Olomouci potvrdil výsady udělené Židům jeho předchůdci a nyní požadoval, aby se sněm k němu připojil. Sněm, kterého se zástupci měst pro rozepře s pány a rytíři nezúčastnili, mu vyhověl a vydal usnesení, v němž se žádá, aby „Židé zachováni byli v koruně České beze všech nátiskův a vytištění ze země, jakož jsou byli za starodávních časův zachováni beze všeho zmatku na věčné a budoucí časy“. Obyvatelé ghatt měli odvádět ročně „znamenitý plat“ 500 kop grošů královské komoře a „ježto jsou prve toho třetinu nedávali a neplatili“, neměli být nuceni k žádným dalším platbám (Bondy-Dvorský, I).

Ve sněmovním usnesení byla rovněž deklarována zásada, podle níž nemá být za provinění jedince trestána celá židovská obec. Právě tato zásada však byla brzy několikrát porušena. Ukázalo se, že v moci panovníka je uchránit Židy jen jako celek, a to ještě jen tehdy, nepřidaly-li se k protižidovskému tlaku měst i stavy. Takových případů nebylo ovšem málo: docházelo k tomu vždy, když se král pokusil svou pravomoc nad regálem upevnit. V důsledku těchto okolností bylo právní postavení židovských obyvatel stále povážlivější. Ti chudší zůstávali pod ochranou krále (který ovšem o ně příliš zájmu neměl), bohatým nutily svou ochranu stavy i města. Ať se však rozhodli jakkoli (někteří platili úplatky tam i tady), ocitli se, jako mnohokrát v dějinách, mezi zneprátelenými stranami. „Drželi-li s Pražany, zatýkali je na venkově, drželi-li s vyššími stavy, vypovídali je z měst.“¹ Pokud sloužili šlechtě, považovali to

¹ J. Čelakovský, *Příspěvky k dějinám Židů v době Jagelonské*, Časopis českého museum LXXII/1898 (dále jen: Čelakovský). Jde o klasickou studii k problematice.

měšťané za zradu, a to jen zvyšovalo jejich nepřátelství, jež bylo – ve stále stoupající míře – motivováno i hospodářsky.

Tak jako v jiných zemích museli Židé i u nás v té době hledat jiný zdroj obživy než obchod s penězi* a snažili se prosadit v naturálním obchodu a v řemeslech. Jejich možnosti v těchto oborech byly ovšem i nadále vázány řadou těžkých omezení (obchod se zbožím jim byl v 90. letech znovu de facto zakázán), a tak byli nuceni hledat nové, často značně riskantní cesty, jak těmto omezením čelit. Přes všechny překážky se postupem času dokázali vymanit z nejostřejší ekonomické izolace a začali důrazněji konkurovat nežidovským obchodníkům a řemeslníkům. Proto i u nás byly hlavní protižidovskou silou městské obce, proto i tady vystupovaly nejostřeji cechovní korporace, které užívaly někdy prostředků ne právě nejčistších (různá udání, obvinění z rituálních vražd*, z hanobení křesťanských symbolů apod.). Docházelo k pogromům a právě za vlády Vladislava Jagellonského se měšťům často podařilo získat od krále povolení k vyhnání židovských obyvatel.

Tak byli r. 1504, pouhé tři roky po vyhlášení olomouckého ediktu, nuceni s královým souhlasem opustit „na věčné časy“ Plzeň a byli znovu vypovězeni z Jihlavy. O rok později došlo k tragédii v Českých Budějovicích.

Město se snažilo Židy, s nimiž byli někteří měšťané v dlouhém sporu o dluhy, vyhnat už několik let. Král je bral v ochranu (zřejmě si tak vyřizoval účty se vzpurnými konšely) až do doby, kdy je měšťané obvinili z rituální vraždy. Stalo se tak na základě výpovědi pastýře Štefla z Pleisingu (Dolní Rakousy), který na mučidlech obvinil dva budějovické Židy z rituální vraždy malého chlapce. Městská rada to přijala jako dostatečný důkaz k obžalobě všech domácích Židů a jako záminku k jejich vypuzení. Židé se o chystaném tažení včas dozvěděli a v tušení toho, co by je čekalo, z města uprchli. Konšelé jejich tajný útěk hodnotili jako přiznání ke společné vině a s pomocí nejvyššího purkrabího Jindřicha z Hradce získali králův souhlas s vypovězením. Mezitím se však mnoho Židů do města

vrátilo. Řada z nich byla zatčena, na mučení se doznali k nejrůznějším zločinům, nikoli však k účasti na rituální vraždě; přesto soudci sedm z nich odsoudili k trestu smrti. Nešťastníci byli, bez slyšení u komorního soudu, na něž měli právo, ještě téhož dne upáleni na židovském hřbitově. Neznámý počet dalších souvěrců zůstal v městském vězení a čekal na svůj osud. Ještě před koncem roku bylo třináct z nich odsouzeno k smrti utopením. Poprava byla vykonána v noci z 29. na 30. prosince 1505. Další z budějovických Židů zahynuli na útěku, majetek všech byl rozkraden. Vladislav pak udělil městu majestát, kterým ho „na věčné časy“ od Židů osvobozoval.¹

Už předtím si vymohli takové „osvobození“ měšťané v Karlových Varech (1499), v tradičně protižidovském Chebu* (1502), v dalších letech v Lounech (1508), opět v Jihlavě (1506) a v jiných moravských obcích, v Chomutově (1517) atd. Do řady měst se mohli Židé postupně zase vracet, někteří ale zůstávali raději na panstvích šlechticů.

V tažení proti židovské konkurenci nezůstala pozadu ani pražská města, pobouřená usnesením sněmu r. 1501. Hned následujícího roku se snažilo zakázat Židům pobyt, povolený už Karlem IV., Nové Město, roku 1507 si vymohly vyšší stavy spolu s městskými radami na králi povolení, aby „v Čechách, na Moravě, ani ve Slezsku židů nebylo“. Král souhlasil, vymínil si však (snad aby získal čas) jednoroční odklad. Jeho souhlas přijali Staroměstští „s velkým potěšením“ a usnesli se, aby ten, kdo by se za Židy veřejně či tajně přimlouval, „i s nimi města byl prázden“ (Tomek, VIII). Ještě než vypršela lhůta, začali se Židé stěhovat a většina se usazovala na panských statcích, kde byli ze známých důvodů vítáni. Král, kterému tak unikl zisk z regálu, vypovězení o rok později odvolal a převedl obyvatele ghetta znovu pod ochranu svých úředníků. Staroměstská obec se bouřila, a teprve na přímluvu nejvyššího kancléře

¹ O celém případu viz Čelakovský; Gold, Čechy. Zabývá se jím také K. E. Sidon ve studii *Zápas Moše Černého* in ŽR 1998/99.

povolila Židům pobyt alespoň do doby, než se Vladislav, jenž sídlil v Budíně, dostaví do Prahy na korunovaci svého syna.

K Ludvíkově korunovaci na českého krále došlo r. 1509; toho roku na sněmu v Praze a napřesrok na sněmu v Kutné Hoře žádaly společně stavy i města znovu vypovězení. Židé se přirozeně bránili, odvolávali se na stará i novější privilegia a našli si přímluvce. Král konečně rozhodnutí neučinil na sněmu, ale až na zpáteční cestě do Budína: 10. března 1510 vydal v Olomouci edikt, kterým znovu potvrzoval, že mají v zemi zůstat. Čelakovský soudí, že za to museli králi „přinést opět značné oběti finanční“, Winter (Pg) připomíná, že Vladislavovo rozhodnutí bylo ovlivněno i tím, že asi „viděl u souseda polského, kterak hojně užítky mohou z židů královské pokladnici plynouti“. V Polsku podle Wintra však byli „vážení příliš“, neboť měli ve svých rukou i nájem cel, mýt a daní. Bylo jich tu tehdy také mnohem více než v Čechách, kde se počet židovských obyvatel odhaduje na několik málo tisíc (srv. II/10).

Hned roku 1512 žádal sněm znovu vypovězení, ale marně. Pokud král žil, nezbylo než se smířit s jeho vůlí a města se zaměřila na to, aby co nejvíce omezila židovský obchod s penězi i se zbožím. Neaktivněji si vedlo pražské Staré Město, jehož konšelé byli sice vcelku spokojeni (ghetto platilo i nadále do městské pokladnice), jinak ale cítili řemeslníci a „lid obecný“ – ti chtěli Židy vyhnat. Roku 1514 (a podobně i o pět let později) zabránili konšelé jen náhodou na poslední chvíli pogromu*, r. 1515 se jim to nepovedlo a při požáru ghetta došlo k rabování a k násilnostem.

Brzy po Vladislavově smrti žádala městská rada na podnět staroměstských kramářů a kožešníků vyklizení Židovského Města* a svůj návrh odložila teprve po přímluvě regentů šlechty, kteří prosili za Židy o „slitování nějaké“, a po slibu židovských starších*, že bude ghetto městu víc platit. Další návrhy na zrušení ghetta vznesli nespokojení měšťané znovu r. 1524 a 1526.

3-32067

ZUR
GESCHICHTE DER JUDEN

IN BÖHMEN, MÄHREN UND SCHLESIEN

VON 906 BIS 1620.

HERAUSGEGEBEN VON

GOTTLIEB BONDY,
EM. PRÄSIDENTEN DER HANDELS- UND GEWERBE-KAMMER IN PRAG.

ZUR HERAUSGABE VORBEREITET UND ERGÄNZT

VON
FRANZ DWORSKÝ,
EM. DIRECTOR DES LANDESARCHIVS DES KÖNIGREICHES BÖHMEN.

I.
906 BIS 1576.

HERAUSGEBER UND VERLEGER GOTTLIEB BONDY IN PRAG.
1906.

1504. s monstrancí nějakým lotrem z kostela v Hostouni vzíti a skrze téhož lotra k sobě a mezi jiný Židy přinéstí poručili, kteréž také u těch Židův od faráře hostouňského nalezeno jest. I maje téhož lotra pan Purkart z Vitic v vazbě své, též pán Hostouňský všecky Židy zjímati poručiv, dal je právně tázati, při kterémžto tázání vztahovalo se též na Židy plzenské, že jsou k té nešlechtnosti napomáhali. Z čehož Plzenští rozhorleni jsouce, takovou zradu na těch, ješto toho původové byli, vymstiti poručili a jiné všechny z města vypověděli.

Po některém pak létě starší Židé i obecní z měst Pražských potahovali se na zahradu, v kteréž se zde za bytu svého kladli, tomu chtějíce, aby Jílek, soused zdejší, od ní pustil, toho doloživše, že jsou se odsud pro chudobu odebrati musili. Ale když ta nešlechtnost jejich radám z komory připomenuta byla, v předsevzetí svém se spokojiti musili.

Strnad: M. Šimona Plachého Paměti plzeňské.

1504. **323.** Bei Strakonic wurden zwei Juden verbrannt. 1504.

Léta MDIII. u města Strakonic upálení dva Židé bratří, jako i před nimi máte jejich, protože pacholátko křesťanské pověsivše na posměch ukřižovaného Krista nožmi ukrutně zbodli a vytočivše z něho krev, zamordovali. Sedlka ta, kteráž jim syna svého za tři zlaté prodala, také po nich ohněm spálena. Takových nešlechtných mordův a ukrutných skutkův proti dětem křesťanským o Židech více se v historiích nachází. Ačkoli Innocencius papež v privilegium Židům daném zapovídá, aby jim žádný křesťan tím nevytýkal, že by při obětech svých krve lidské užívali, poněvadž jim v Starém Zákoně všeliké krve užívání zapovědíno. Kteréhožto privilegium i král Otakar i císař Karel III. Židům v Čechách bydlícím potvrdili.

D. A. z Velestavína. »Historický kalendář« v. 7. 1590. S. 8.

1505. **324.** Jan Klement von Czepirow als Schuldner und Kunesch von Tloskow als Bürge verpflichten sich, dem Juden Salomon in Saaz 14 Tage nach dem nächstfolgenden Georgitag eine Schuld von 64 Sch. Gr. zu zahlen. 5 Jänner 1505.

Schlesinger: Urkundenbuch der Stadt Saaz.

1505. **325.** Anna Wodička cediert auf Grund der Entscheidung des Hofrichters des Königreiches Böhmen, Siegmund von Chmelic, vor dem Königshofer Stadtamte ihr

Haus ihrem Sohne Paul mit der Bedingung, dass derselbe 1505. die ganze Schuld dem Juden Moses bezahlen soll. 1505.

Das älteste Memorabilienbuch vom Jahre 1412, Fol. 426 im Stadtarch. zu Königinhof.

326. Ausweisung der Juden aus Iglau. 13. Dec. 1506. 1506.

Im Jahre 1506 hat man zu Iglau in der Judenschul angefangen Mess zu lesen am Tage Luciae. Daher ist zu vermuthen, dass die Juden um diese Zeit von hinnen abgeschafft worden sind.

»Chronik der Stadt Iglau« herausgg. von Chr. d'Elvert. S. 26.

327. Graf Niklas Schlick empfiehlt dem Rate von 1506. Eger einen Juden als guten Arzt in den auftauchenden ansteckenden Krankheiten. 1506.

Mein dinnst mit guttenn Willenn erbare namhafftte wollweisse lib Nachtbarnn vnnd besunder gutt freunt. Salmann Jud hatt mir geschribenn mich vleissiger Beth inn seynem Schreibenn angesucht vmb vorschrifft ann euch zcuthun gebettenn, in vnnd seyn Son zcu vorgleitten mit eim sichernn Gleitt, auff das sy sich bey vnnd neben Euch mochten enthaldenn, noch dem er dann etlich kunst weiss vnnd ein gutter leib Arczt ist, auch etzwas meher wan der gemein man ist wissenn, als dann itzunt grausame schwere krankheiten sich zeigen, Pestlentzen vnnd andere meher, aldo one Zweifel er seyner kunst bewert vnnd gewiss ist, den menschen yn solchen krankheiten vnnd gebrechen zcu helffen vnnd one Zweifel sein nit schad werdet haben, solcher meynner furschrifft nit versagenn, sunder gunstlich lassenn befinden. Das wil ich ynn solchenn vnnd vill yn grossern vmb euch verdynn. Datum Falkenaw dinstag vor der quatuor temporum⁴⁹⁾ anno oc. VI.

Nicklas Graff zcu Passan herr zu Weisskirchen,
Ellbogen vnnd Falkenaw.

Ann erbaren, namhafftten, wolweissenn Burgermaister vnnd Ratt der Stadtt Eger, meynnenn Nachtbarnn vnnd besundernn guttenn freuntten.

Orig. im Stadtarch. zu Eger.

328. Beteiligung der Prager Juden an Feuerlösch- 1506. arbeiten. 1506.

Dne 3. června hořelo na Novém městě na Karlově. Větší však druhý oheň vznikl krátce potom dne 17. června v ulici Flašnéřské.

⁴⁹⁾ Die nähere Bezeichnung fehlt.

Chronik

der

Königlichen Stadt Iglau

(1402—1607)

vom

Iglauer Stadtschreiber

Martin Leopold von Löwenthal.

Herausgegeben

von

Christian D'Elvert,

k. k. Ober-Finanzrathe.

*Quellen-Schriften zur beschränkten Mährens-Section 1
Mährische und sächsische Chroniken T. 1*
(Zum 2. B. der von der historisch-statistischen Section herausgegebenen Quellen der
Geschichte Mährens gehörig).

Brünn, 1861.

(In Commission der Buchhandlung A. Nitsch).

Druck v. R. Köhler's Erben in Brünn.

1505. Ist mit bewilligung königes Bladislaj das Gericht Zur Iglau sambt dem Deben dorff Detin vnd Ranzer Schrotgelt Saltzhandl der kleineren Mauth vnd allem Zum gericht gehörig von dem Ladislaw Richter des Pilgramerischen geschlecht, so das Richter Ambt vor alters erblich gehalten vnd die dörffer als ein Lehen genossen wie daselbe vom Marggraffen Zodoco ihnen verliehen vnd von allen kunfftigen Behemischen königen confirmirt worden Zu Gemeiner Stadt erkauft vnd vom könig verwilligt das es die Stadt in die Landtastl für eigenthumlich verwehret werden möchte. Zu dem khauff ist der Richter durch ein Testament so im Stadtbuch verwahrt bezogen worden.

Anno 1506. Ist der Rath verneuert worden. herr Paul Videl Eltister. herr Hannß Khirschner Beisizer. Junge herr. Jacob Schaufichselbst. Steffan Schweiniger.

Hilbedorff. Anno 1506. hat Burgermeister vnd Rath das dorff Hilbedorff durch Königs Bladislaj begnadung für aigen bekommen ist Zu vor ein Lehenguth gewesen.

Zu Iglau das wetter eingeschlagen. Eodem anno. Am S. Jacobs abent zu Iglau, im Closter behm heylligen Chreuz bey der Zwelfsbotten vnd Catharina altar das wetter wunderbarlicher weis eingeschlagen, dieselbe wochen ist das taghorn aufm Pfarrthurn gefertigt worden. Tachhorn auf dem Pfarrthurn gemacht. Dasselbe Jahr hat man Zu Iglau in der Judenschul angefangen Erste Mess in der Judenschul alhie. Mess Zulesen am tag Lucia. Daher Zuvermüthen das die Juden vmb diese Zeit von hinnen abgeschafft worden.

Anno 1507. Im Abuent Ist der Rath Zu Iglau verneuert worden. herr Wenz Canulator Eltister. herr Georg von Reich Beisizer. Junge herr Wenz Polizer, Wenz Tischler, vnd Jacob hopfenmesser.

Puluerthurn gebauet. Eodem anno. Ist Zu Iglau der Puluerthurn gar gefertigt worden, vnd am tag Margaretha hat sich der Maister mit nahmen Paul der Maurer, vom thurn zu todt gefallen.

Anno 1508. Ist der Rath Zu Iglau vom herrn Georgen von Blasfin vnter Camerern verneuert worden. herr Wenz Parchanter Eltister. herr Johann Lünhuettl Beisizer. Jungeherr Paul Messerer, Lorenz Starusco.

Er enner werden gerechtfertiget. Eodem anno. Ist ein hierdt sambt seinem Weib vnd Tochter verbrent worden, weil sie mit feur grossen schaden gethan haben.

Frauenthor gebauet. Eodem anno. Ist das frauenthor gebauet, vnd das nechstfolgende iahr das geben gar verrichtet worden.

Anno 1509. Sanct Elisabeth Ist der Rath Zu Iglau verneuert worden. herr Paul Videl Eltister. herr Martin Leupoldt Beisizer. Junge herr Mattheus Khirschner. Mattheus Deuml.

Eodem anno. Ist die Capeln bei der Pfarrkirchen Zu Iglau bey S. Sebastian genant, gebauet, vnd vom herr Bischoffen Martino Geschl welcher ein Iglauer der gebuert gewesen, geweiht worden, am tag nach Mariä himelfarth. Capeln bei der Pfarr gebaut.

Dasselbe Jahr hat Obgedochter herr Weichbischoff zu Olmütz Martin Geschl des Michl Geschl Sohn sein erste Mess Zu Iglau als in seinem vatterlandt gesungen dominica ante pentecostes. Weichbischoff Martin Geschl.

1509. hat könig Bladislaw der Stadt Iglaw die begnadung geben das sie von den dörffern Misching, Pierbaumhoff vnd hainzenborff so im Behem liegen aber Zur losung in Mehrern gehören keine steuer noch geben in Behem geben sollen. Diese drey dörffer ligen in Behem geben die losung in Mähren Misching, Pierpaumerhoff vnd handtzenborff.

Anno 1510. feria 2 post Concept Mariae. Ist der Rath Zu Iglau verneuert worden, herr Wenz Canulator Eltister. herr Georg von Reich Beisizer. Junge herr Lucas Brassentor, Lucas Lutschizer.

Eodem anno. Ist die Neue Vorstatt vor dem Frauenthor gebauet worden, das erste haus vor dem thor, wen man hinaus gehet, auff der rechten handt hat ein Leinweber, Simon Weber genant gebauet. Die Stürzergassen ist ehe gewest. Frauen Vorstatt gebauet. Stürzergassen gepauet.

Anno 1511. Ist der Rath verneuert worden. herr Wenz Parchanter Eltister. herr Georg von Reich Beisizer. Junge herrn. Andre Beckh. Steffan Schmilauer.

Anno 1511. hat der Rath dem Leonhard Merbot einen burger alhie die Judenschul vergönt, der sie mit einem beneficio versehen mag, des hat der Rath die Collatur ihnen behalten.

Anno 1511 hat Martin Spisser Burger alhie von dem Paul Schmerteschen die kleine Neustift kauft per 500 Schock, dieses dorff ist hernach Zu Gemeiner Stadt kommen Anno 1558. klein Neustift.

Anno 1512. Vor Sanct Fabianj Ist der Rath Zu Iglau verneuert worden. herr Wenz Parchanter Eltister, herr Georg Mazko Beisizer. (Dieser Mazko hat Ezenow, Popitz vnd Neustift gehabt vnd seinem Sohn Augustin 1532 geschafft testamento Ist nenen sie sich Cziziwitz). Junge herr Gregor Videl, Lucas Leupoldt, Vincenz Schlegl.

Eodem anno. Sambtag nach Elisabeth haben die Iglauer schweren dem herrn Georg von Osbich vnter Camerern an statt Rhönig Ludwigs, der damals nur 6 iahr altt war (des Bladislaj Sohn, der Vatter lebte damals noch.), geschworen, Zu vor hatt man die grosse glockhen leutten, vnd das taghorn treten lassen. Iglauer schweren dem vnter Camerer dem könig Ludwig.

Das Jahr hat man Donner vnd Pliß im Wintter gehört, vmb Gregorij.